

пользовании природных ресурсов одних (к примеру, Центра) и ограничении прав других структур (к примеру, регионов).

На основе изложенных аргументов в пользу осуществления гармонизации законодательства об использовании природных ресурсов на базе специальных научных подходов совершенствования правового регулирования хозяйственной деятельности получены следующие результаты:

Хозяйственный кодекс Украины закладывает правовые основы регламентации использования природных ресурсов и как этапа (или стадии) хозяйственной деятельности, и как собственно самостоятельной и обособленной разновидности хозяйственной деятельности.

По сути, Хозяйственный кодекс вводит правовое состояние процесса обращения с природными ресурсами в прямую зависимость от содержания хозяйственных прав и обязанностей субъектов, которые непосредственно их используют, что способствует минимизации экологического и экономического риска при оценке природных ресурсов, вовлекаемых в хозяйственный оборот.

Литература

1. Хвесик М. А., Кирпач І. М. Водні ресурси у промисловому комплексі України.— К.: РВПС НАН України.— 2004.— 56 с.

2. Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности (методология, направления).— К.: Наук. думка, 1982.— 238 с.

3. Знаменский Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства.— К.: Наук. думка, 1980.— 187 с.

4. Знаменский Г. Л. Хозяйственный механизм и право.— К.: Наук. думка, 1988.— 160 с.

5. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України.— 2003.— № 18—22.— Ст. 144.

6. Померанский И. Законодательство о водоснабжении // Предпринимательство, хозяйство и право.— 2001.— № 6.— С. 42—43.

7. Закон України «Про концесії» // Відомості Верховної Ради України.— 1999.— № 41.— Ст. 372.

8. Круглый стол. Правовая охрана окружающей среды // Советское государство и право.— 1979.— № 9.— С. 98—101.

9. Жариков Ю. Г. Концепция развития земельного законодательства // Концепция развития российского законодательства.— М., 1998.— 230 с.

10. Концессия об эффективном договоре между государством и бизнесом: Сб. науч. тр.— М., 2002.— 125 с.

11. Знаменський Г. Л. Господарський кодекс України: концептуальний задум і реалії законотворення // Юридична Україна.— 2003.— № 5.— С. 20—21.

Представлена в редакцію 31.03.2008 г.

УДК 346(430)

Н.М. Дятленко,

канд. юрид. наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Донецьк

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДУ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НІМЕЧЧИНІ

Спеціальне законодавство з регулювання господарських відносин сформувалося в Німеччині у 19-му сторіччі, де поряд із Цивільним укладенням (Zivilgesetzbuch) 1896 р. діє Торговельне укладення (Handelsgesetzbuch) 1897 р. [1; 2]. У Торговельне укладення неодноразово вносилися зміни як за змістом, так і за структурою. Глобальну модернізацію Німецьке торговельне укладення (далі — НТУ) випробувало в 1998—2001 рр. [3].

Німецьке торговельне укладення зберегло своє регулятивне значення, хоча питома вага спеціальних законів серед джерел торговельного права ФРН безперервно зростає. Неможливо уявити собі німецьке право без таких найважливіших законів, як Акціонерний закон 1965 р., Закон про товариства з обмеженою відповідальністю 1892 р. (у редакції 1980 р.), Закон про біржі 1896 р. (у редакції 1908 р.), Закон про банки 1961 р., Закон про цінні папери 1937 р., Закон

© Н.М. Дятленко, 2008

про страховий договір 1908 р., Конкурсний статут 1877 р. (у редакції 1898 р. з наступними змінами й доповненнями), Закон про світові угоди 1935 р., Закон про промислові зразки 1976 р., Закон про несумлінну конкуренцію 1909 р., Закон про заборону обмеження конкуренції 1957 р. (у редакції 1990 р.), Статут залізниць 1938 р., Закон про автомобільні перевезення 1952 р. (у редакції 1983 р.) та ін.

На підставі Закону 1998 р. «Про реформу торговельного права Німеччини» у НТУ були внесені доповнення до положень щодо визначення понятійного апарата, а також у ті статті, які відносяться до правового регулювання господарської діяльності. Однією із причин модернізації цього кодифікованого акта вважається широка міжнародна уніфікація норм торговельного законодавства, прийняття ряду Директив ЄС і міжнародних конвенцій, які у свою чергу призвели до перегляду норм національного права. Останні зміни підсилили значимість НТУ у врегулюванні господарської діяльності. *Норми ж Цивільного укладення Німеччини підлягають субсидіарному застосуванню у випадку, якщо норми торговельного законодавства мають прогаліни у сфері свого спеціального регулювання.*

Актуальність досвіду Німеччини щодо правового регулювання економіки для України є надзвичайно високою. Досвід Німеччини є прикладом позитивного розвитку кодифікаційного процесу. Цінним для України є також практичний досвід Німеччини в питанні адаптації німецького господарського законодавства до законодавства ЄС.

Основною метою статті є визначення сучасної системи господарсько-правового регулювання в Німеччині. Питання використання досвіду Німеччини розглядалися в роботах українських вчених-правознавців: О. О. Ашуркова, Г. Л. Знаменського, В. К. Мамутова, О. Кібенко. Цій проблемі приділяли увагу також російські дослідники: А. В. Грибачов, П. А. Даманова, І. Л. Іванов, Я. Ю. Климов, А. М. Сумін, Т. Д. Айткулов, Л. Ю. Василевська, В. В. Єгоров, А. Г. Давтян, С. С. Треушников, Є. А. Кравченко та ін. Але проблема використання досвіду Німеччини у праві України залишається недостатньо дослідженою.

Щоб окреслити певні орієнтири використання цього досвіду, варто визначити ключові моменти концепції регулювання економіки в Німеччині.

Дослідженнями проблем правового регулювання економіки в Німеччині займаються вчені: Вернер Фротчер [4], Юрген Пелка [5], Петер Бадура [6], Рольф Штобер [7], Недвига Ламуру і Рольф Поль [8] та інші.

В. Фротчер надає найбільш повну теоретичну конструкцію специфіки господарського права в Німеччині. Він підкреслює, що як у навчальних програмах навчальних закладів, у наукових колах, так і правових порядках всіх федеральних земель в

Німеччині застосовують термін «господарське право» в широкому та у вузькому розумінні. При цьому В. Фротчер підкреслює: «Виходячи з того, як застосовується узагальнений термін «господарське адміністративне» право, можна зробити висновок, що мова йде про безперечне чітко окреслене поняття, як, наприклад, для порівняння «будівельне право», яке дає повну довідку про предмет дослідження. Однак це не так. Пошук предмету і змісту поняття «господарського адміністративного права» веде у справжню хащу різних визначень, термінів і обмежень» [4, с. 2].

Господарське право — це в Німеччині вище поняття. Воно охоплює правові норми, які безпосередньо впливають як на економіку, так і на господарську діяльність одиничного суб'єкта господарювання. Така абстрактно-загальна дефініція, яка найчастіше вживається в літературі лише з незначними розходженнями в формулюваннях, дає тільки перше уявлення про те, яка саме правова матерія входить до складу господарського права. На думку Ернста-Рудольфа Хубера і дотепер не вдалося теоретично точно відокремити, розмежувати господарське право від інших галузей права чи визначити його особливості [9]. Всі теоретичні спроби натрапляють на трудноздоланну перешкоду — чітке визначення сфери господарювання та господарських відносин у діючих нормах. Слід взяти до уваги історію розвитку господарського права в Німеччині, яке спочатку зародилося при переході від ліберальної до соціальної правової держави у Веймарській республіці. Господарське право в той час було започатковано як нова сфера права поряд із класичними галузями приватного та публічного права. Але при цьому не передбачався спеціальний розподіл господарського права на спеціалізовані підгалузі як торговельне право, право товариств та ін.

Безперечно, до господарського права відносяться як публічно-правові, так і приватноправові комплекси юридичних норм. При цьому приватне та публічне господарське право в окремих сферах, наприклад, у праві картелів об'єктивно та нормотехнічно утворюють єдність. Публічне господарське право охоплює правові речення — норми, які безпосередньо врегульовують економічні процеси в цілому та господарську діяльність одиничних суб'єктів, але при цьому не кожного, а винятково тільки того, хто мав право, або був уповноважений з боку суб'єкта найвищої влади [10]. Оскільки такі правові норми відповідно до закріпленої правової думки можна знайти як в адміністративному, так і в конституційному праві, то загальний матеріал публічного господарського права можна розділити безпосередньо на «господарське конституційне право» та «господарське адміністративне

право». На такому розподілі наполягають також проф. Хубер та проф. Ярасс [9; 10]. Взагалі, для німецької правової теорії характерне розмежування між публічним господарським правом і приватним господарським правом. Хоча окремі вчені, такі як Фрітц Рігтнер, здійснили спробу підвести під «дуалізм господарського права» такий принцип, як сфера діяльності. При цьому вдалося також вгледіти далеко сховану «інтеграцію» між публічним і приватним господарським правом [11].

Поняття «господарське адміністративне право» часто вживається в розширеному тлумаченні й взагалі отожднюється з публічним. Так, Петер Бадурра визначає господарське адміністративне право як узагальнюючу правову позицію, завдяки якій держава впорядковує, захищає від ризиків, направляє, керує і впливає на економічні процеси. Крім того, держава регулює, надає правове поле і сприяє. Власне на господарському адміністративному праві ґрунтуються права та обов'язки учасників процесу державного управління, а також публічно-правові права та обов'язки учасників господарського процесу. Ханс Юрген Папір вказує на більш вузьку, обмежену форму, на «суму окремих публічно-правових норм», які визначають або торкаються організації та ходу економічного процесу [12].

«Господарське адміністративне право» закріплене як навчальна дисципліна в навчальних та екзаменаційних програмах для юристів у ФРН. В основі його (як навчальної дисципліни) лежить широкомасштабне, загальноохоплююче публічне господарське право, яке включає як конституційні матерії (норми), як відносні, так і конкретні правові поняття. Така «квазіадміністративна» термінологія навчальних освітніх програм сприяла тому, що багато авторів визначають і визнають «господарське адміністративне право» як окрему галузь права, яку більш точніше слід назвати, вживши термін «публічне господарське право» або як «господарське конституційне та господарське адміністративне право» [10].

При цьому в самому власне господарському конституційному праві можлива подальша класифікація. У вузькому розумінні господарське конституційне право базується на правових нормах Основного закону Федеративної Республіки Німеччина, в особливості врегульовує зв'язок державної господарської політики та основних прав і свобод [13]. У вузькому розумінні господарське конституційне право спрямоване на господарську діяльність окремих одиничних суб'єктів господарювання. Господарське конституційне право в широкому змісті, крім викладеного вище, містить в собі окремі нормативні приписи, які врегульовують загальні основи господарського правового порядку, економічну та валютну політику держави. Для наглядності наводимо схему.

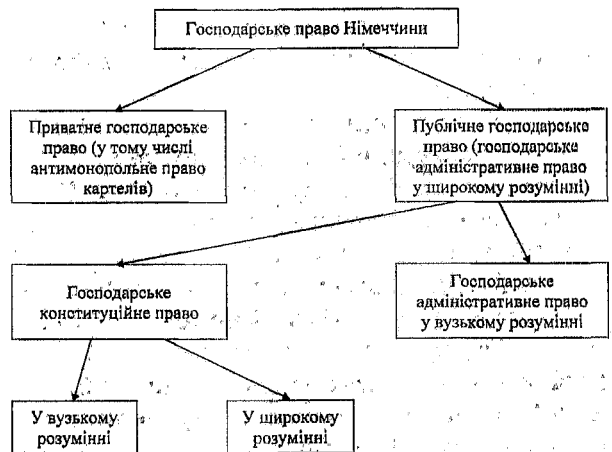

Схема 1. Теоретичний розподіл господарського права в Німеччині

Наведена вище схема вперше була запропонована Петером Бадурою, потім проаналізована Вернером Фротчером [4, с. 4]. Професор Фротчер відзначає, що дана схема не дає відповіді на питання, які правові норми окремо слід віднести до господарського конституційного, а які до господарського адміністративного права. В яких обсягах ці навчальні дисципліни повинні бути включені в освітні навчальні програми та розглянуті на іспитах у навчальних закладах? В. Фротчер доходить висновку, що на відміну від більшості інших галузей права не представляється можливим вказати основні канони господарсько-адміністративної та господарсько-конституційної теорії. В. Фротчер у підручнику для вищих юридичних навчальних закладів «Господарське конституційне та господарське адміністративне право» концентрує увагу лише на певних ключових проблемах [4]. Наприклад, в рамках господарського В. Фротчер розглядає основні конституційні права із захисту господарської діяльності (Grundrechtsschutz) [4, с. 4]. А в рамках господарського адміністративного права – правовий порядок промислової діяльності в широкому змісті, в тому числі право субвенцій [4; 16]. Сюди ж В. Фротчер включає загальне оподаткування економіки, екологічне і транспортне законодавство і власне законодавство, яке сприяє ефективному державному управлінню економікою – всі ці законодавчі масиви утворюють безперечну складову частину публічного господарського права. В. Фротчер та Маркус Лутгер вважають також, що до складу публічного господарського права слід включити кредитування, страхування, законодавство у сфері зовнішньоекономічної діяльності, телекомунікаційне право [4; 16]. Питання правового регулювання саме цих галузей господарювання в навчальних програмах юридичних факультетів Німеччини, на думку В. Фротчера, обмежені [4, с. 5].

Однією із особливостей німецької господарської правової теорії є вимога дотримання *законодавчої компетенції*.

Правове регулювання економіки в Німеччині — це сфера конкуруючої законодавчої компетенції; оскільки Федерація та землі, згідно п. 11 ст. 74 Основного Закону Німеччини, мають право регулювати економічні відносини [14; 15].

Розділ VII Основного Закону має назву «Законодавство Федерації». Відповідно до п. 2 ст. 70 Основного Закону «розмежування компетенції Федерації та земель визначається положеннями Основного Закону про *виключну та конкуруючу законодавчу компетенцію*» [14, с. 50].

Відповідно до ст. 71 Основного Закону «у сфері *виключної законодавчої компетенції Федерації* землі мають законодавчі повноваження лише тоді й оскільки, коли і наскільки вони управлені на це федеральним законом». Ст. 72 Основного Закону закріплює, що «у сфері *конкуруючої законодавчої компетенції* землі мають законодавчі повноваження лише тоді й оскільки, коли і наскільки Федерація, не приймаючи закон, не реалізовує свою законодавчу компетенцію. Абзац 2 ст. 72 визначає, що федеральне законодавче регулювання здійснюється на вимогу «загальнодержавних інтересів встановлення рівноцінних умов життя на території Федерації або збереження правової та економічної єдності». До сфери *виключної законодавчої компетенції Федерації* відносяться зовнішні відносини; громадянство; свобода пересування, паспортна справа, еміграція та імміграція; валюта, грошовий обіг; єдність митної та торговельної території; повітряне сполучення; залізничне сполучення (федеральні залізні дороги); пошта та телекомунікація; правове положення осіб, які стоять на службі Федерації та в корпораціях публічного права безпосередньо федеральної підпорядкованості; правова охорона промислової власності; авторське та видавницьке право; діяльність поліції; федеральна статистика (ст. 73 Основного Закону).

Стаття 74 Основного Закону визначає сфери конкуруючої законодавчої компетенції. Пункт 11 вказує, що до таких сфер відноситься господарське право (гірнична справа, промисловість, енергетика, промисли, торгівля, банківська та біржова справа, приватне страхування). Загальна норма про компетенцію (п. 11 ст. 74 Основного Закону) може трактуватися по-різному, наприклад, якщо мова йде про податкові інвестиційні пільги (розділ X «Фінанси» Основного Закону) [14; 17; 18]. Щодо інвестиційних пільг, то в даному випадку компетенцію Федерації варто визначити відповідно до спеціальної норми — ст. 105 Основного Закону. Стаття 105 (абзац 1) визначає, що Федерація має виключну законодавчу компетенцію з питань митних платежів і фінансових монополій. Федерація

має конкуруючу законодавчу компетенцію з питань про інші податки (п. 2 ст. 105). Але інвестиційна допомога це не податки, оскільки податки повинні розглядатися тільки як грошові платежі, які не мають характер зустрічного платежу; суб'єктом оподаткування є публічно-правове утворення; мета оподаткування — одержання збору; обов'язок зі сплати податків закріплений законом. Тобто, підсумовує В. Фротчер, при регулюванні інвестиційних пільг право пріоритетного регулювання залишається за ст. 74 (п. 11) Основного Закону [4, с. 7]. Повинна бути забезпечена конституційність господарського законодавства.

У німецькій правовій теорії закріплено термін «матеріальна конституційність закону», зміст якої у відносинах держави й економіки. Тобто, матеріальна конституційність закону не стільки представлена конституційними умовами, скільки державно-теоретичним, конституційно-правовим «загальним поглядом», підходом до питання. Проблема відносин держави й економіки має основне значення для господарського конституційного права, у тому числі, які засоби впливу на економіку має держава, які межі господарсько-політичної діяльності держави. Взагалі, німецька правова концепція визнає тему державного правового регулювання економіки провідною. Саме з неї починається вивчення дисципліни «Господарське конституційне та господарське адміністративне право».

Висновки.

1. Система правового регулювання господарської діяльності в Німеччині підлягає вивченню та застосуванню у правотворчій практиці України. При цьому найбільший інтерес представляють такі заходи, як аналіз та узагальнення некодифікованого масиву нормативно-правових актів Німеччини, спрямованих на регулювання господарських відносин, а також дослідження впливу міжнародних конвенцій; кодифікованих актів господарського законодавства Німеччини на модернізацію правового регулювання економічних відносин в Україні.

2. Досвід Німеччини наглядно підтверджує, що господарське право як наука посідає в цій країні одне із провідних місць. В Німеччині господарське право постійно розвивається з метою посилення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та забезпечення національної економічної безпеки; забезпечення росту ділової активності суб'єктів господарювання, створення рівних умов для розвитку усіх видів підприємництва.

3. У праві Німеччини закріплено, що Торговельне укладення та Цивільне укладення мають різні предмети регулювання. Цю, на перший погляд, просту істину, слід закріпити і в законодавстві України. Але деякі науковці в Україні дотепер не усвідомлюють, що Господарський та Цивільний кодекси України мають окремі предмети регулювання. Цивільне та

Торговельне укладення Німеччини діють на благо держави вже більше 100 років. Правознавцям України слід більше вивчати теорію німецького права.

Література

1. Гражданское уложение Германии = Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz: Ввод. закон к Гражд. уложению; Пер. с нем.; Науч. редактор — А. Л. Маковский. — М.: Волтерс Клувер, 2004. — 816 с. — (Серия «Германские и европейские законы»; Кн. 1).

2. Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах = Deutsches Handelsgesetzbuch, Aktiengesetz, GmbHGesetz, Genossenschaftsgesetz: Пер. с нем. / [сост. В. Бергман; пер. с нем. Е. А. Дубовицкая]. — М.: Волтерс Клувер, 2005. — 624 с.

3. Основы немецкого торгового и хозяйственного права. Grundzüge des deutschen Handels- und Wirtschaftsrechts. — М.: Изд-во БЕК, 1995. — 288 с.

4. Frotzcher Werner, Wirtschaftsverfassungs- und Wirtschaftsverwaltungsrecht: eine systematische Einführung anhand von Grundfällen / von Werner Frotzcher. — 3., neubearb. Aufl. — München: Beck, 1999. — 278 с.

5. Jurgen Pelka. Beck'sches Wirtschaftsrechts-Handbuch 2001/2002. — München: Verlag C. H. Beck, 2001. — 1619 s.

6. Peter Badura. Wirtschaftsverfassungs- und Wirtschaftsverwaltung, 1971.

7. Штобер Р. Общее хозяйственно-административное право: Основы и принципы. Экономическая конституция / Пер. с 11-го нем. перераб. изд. — Минск: Издательство Европейского гуманитарного университета, 2001. — 312 с.

8. Ламуру Х., Поль Р. Экономика и право. — Heidelberg: R. v. Decker's Verlag, 1996. — 86 с.

9. Ernst Rudolf Huber. Wirtschaftsverwaltungsrecht. — Bd, 1953. — 1, 2. Aufl. Bd II, 1954, 2 Aufl. — S. 21.

10. Hans D. Jarass. Wirtschaftsverwaltungsrecht mit Wirtschaftsverfassungsrecht. — 3. Aufl. — 1997.

11. Fritz Rittner. Wirtschaftsrecht. — 2. Aufl., 1987.

12. Hans-Jurgen Papier. Fälle zum Wahlfach Wirtschaftsverwaltungsrecht. — 2. Aufl. — 1984.

13. Основной Закон Федеративной Республики Германия. Обнародован Парламентским советом 23 мая 1949 г. (с последующими изменениями и дополнениями). — изд. 2, Берлин: Елзнердрук ГмБХ, 2000. — 136 с.

14. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Taschenkommentar / Karl-Heinz Seifert/Dieter Hfmig. — 5 Aufl. — Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft GmbH & Co., 1995.

15. Europa-Recht / von Claus Dieter Classen. — 19. neubearb. Auflage. — München: Verlag C. H. Beck, 2004.

16. Rechtsgrundlagen freiheitlicher Unternehmenswirtschaft: Unternehmensrecht, Arbeitsrecht, Wirtschaftsrecht, Finanzierungsrecht, Planung und Rechnungslegung, EG-Recht / hrsg. von Marcus Lutter... Mit Beitr. von Hans-Ulrich Bächle... — Köln: Verlag Otto Schmidt KG, 1991.

17. Besonderes Verwaltungsrecht / von Peter J. Tettinger. — 1. Kommunal-, Polizei- und Ordnungsrecht. — 4., neubearb. Aufl. — Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1995.

18. Rechtliche Grundlagen der Europäischen Wirtschafts- und Währungsunion / von Manfred A. Dausen. — München: Verlag C. H. Beck, 2003.

Подано до редакції 7.04.2008 р.

УДК 336.777(477)

Н.А. Пономаренко,

канд. экон. наук,
ведущий научный сотрудник
Института экономики промышленности
НАН Украины, г. Донецк

ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБРАЩЕНИЯ В УКРАИНЕ

В настоящее время в развитии цивилизованного вексельного рынка заинтересованы практически все участники вексельного обращения. Такая заинтересованность вызвана, прежде всего, недостатком оборотных средств и высоким уровнем дебиторско-кредиторской задолженности.

В Украине объем дебиторско-кредиторской задолженности превышает валовой внутренний продукт (табл. 1).

Снижение объема дебиторско-кредиторской задолженности можно достичь, в том числе путем оформления задолженности векселями и использования их в расчетах.

© Н.А. Пономаренко, 2008